

V. CĂRȚILE PUBLICATE ÎN FRANȚA: SILOGISMELE "SCHIMBĂRII LA FAȚĂ"

1. TRATAT DE DESCOMPUNERE

"Suma de irezolvabile aruncă o umbră
tremurătoare asupra lucrurilor și
împrumută gândirii seriozitatea
incurabilă a amurgului"

Cunoscând reținerea lui Cioran manifestată deopotrivă față de criticii de profesie și premiile ce recompensează un anumit autor sau o lucrare anume, suntem îndreptățiți să ne întrebăm de ce a acceptat, totuși, Cioran premiul Rîvarol pentru prima sa carte scrisă în limba franceză? Departe de a constitui o dilemă care să pună la îndoială consecvența sa față de propriile concepții despre creator, acceptarea acestui premiu ar putea fi interpretată drept o "intrare pe ușa din față" a filosofiei. O astfel de recunoaștere a valorii *Tratatului...*, oferea un garant pentru ceea ce promitea să devină Cioran: un mare scriitor de limbă franceză și un gânditor influent în gândirea contemporană. Faptul că Cioran nu a deșeptat, a determinat apariția și a altor premii pe lista "ecourilor" provocate de cărțile sale - acestea însă au fost refuzate, pentru că, în opinia autorului, un individ care scrie o carte ca *Ispita de a exista* ar deveni ridicol acceptând un premiu literar. (În altă ordine de idei, în plină agonie a unui secol ca acesta în care totul se inventează și se reinventează, în care literatura, spre finalul veacului, degenerează în epigonism și imitație - mai pot constitui premiile adevăratele recompensări? Și care poate fi relația dintre scriitor și orgoliul de a fi premiat, într-o epocă în care, așa cum spun Cioran, multe dintre manifestările spirituale sunt foi de calc ale decadenței?)

Revenind asupra *Tratatului de descompunere*¹, vom

1 A cărui geneză am descris-o anterior în capitolul *Destinul unui în-singurat al lucrării de față*.

încerca să motivăm alegerea mottoului cărții: "I'll join with black despair against my soul/And to myself become an enemy", Richard III - Shakespeare ("Am să m-alătur negrei deznădejdi/ Și însuși eu dușmanca mea să fiu" - trad. Dan Duțescu). Vom întâlni un Cioran devenind propriul dușman? În orice caz, aluzia primului vers este evidentă: Cioran va fi coborât de pe "culmile disperării" bucurește într-un Paris care, prin decorul său (îndeosebi în Cartierul Latin) este un cadru ideal manifestărilor de deznădejde sau de melancolie. Este sugerat faptul că *Tratatul...* este o reluare a cărții de debut într-o altă conjunctură culturală. Pe culmile disperării n-ar fi rezistat, poate, din punct de vedere stilistic, într-un Paris al eleganței lingvistice desăvâșite. Ea "mustește" de "balcanismul perspectivei": este "pură inspirație", paradox necizelat, pe alocuri exagerare juvenilă. În prima carte pariziană, stilul începe să devină preocuparea secundă a autorului (acceptând, ca primă necesitate, conservarea unei "activități interioare" la fel de intense ca și cea a anilor românești de debut). Pe de altă parte, atenția autorului se îndreaptă spre o ordonare a ideilor care să ofere cărții expresia unui discurs disperat, dar nu excesiv de disperat. Dacă Pe culmile disperării optează pentru un "exordium ex abrupto": "De ce nu putem rămâne închiși în noi înșine? De ce umblăm după expresie și după formă (...)" *Tratatul...* francez se conformează unei tehnici a gradăției ideilor, optând pentru o "temperare" a sentimentelor: "În sine, orice idee este neutră, sau ar trebui să fie; dar omul o însufletește, proiectându-și în ea flacăra și nebunia; impusă, preschimbata în credințe, ea se inserează în timp, capătă chip de eveniment: are loc astfel trecerea de la logică la epilepsie... Așa se nasc ideologiile, doctrinele și farsele însângerate" (p. 7). Aceste prime rânduri ale cărții avertizează cititorul asupra fanatismului ideologic, pe care Cioran îl va condamna, optând doar pentru unul existențial.

De ce un *Tratat de descompunere*? Sau, de ce necesitatea unei "descompuneri", întrucât conotația cuvântului "tratat" este ironică: Cioran va deplânge soarta tomurilor de bibliotecă - tratate de filologie, filosofie, estetică, semiotică, istorie (iar lista ar putea continua până ar epuiza domeniile conoașterii umane). Vom fi tentați, poate, să asociem "descompunerea" lui Cioran celei a cadavrelor lui Baudelaire. Putrefacția cărnii este însă prea puțin semnificativă față de cea a ideilor. "Un gânditor ce-ar auzi cum putrezește o idee..." (*Amurgul...* p. 46) este un gânditor "de amurg" și în același

timp un poet al înserării.

Structura **Tratatului** se suprapune, simbolic, unei "creații fără duminică". Lui Cioran nu-i va fi acceptată, nici în această carte, ziua de odihnă. Cele șase părți ale acesteia, chiar dacă poartă fiecare câte un titlu definitoriu asupra conținutului, converg către aceeași scară de valori: gestul lui Richard al III-lea de a oferi un regat pentru un cal (deși unele capitole poartă motouri specifice, citatul din Shakespeare rămâne o referință centrală, definitorie întregii lucrări) are o valoare similară cu cel al lui Cioran, de a oferi filosofia în schimbul deznădejzii. O panoramare a tablei de materii ar fi suficientă pentru a marca acest divorț, primul din istoria franceză a autorului: **Tratat de descompunere, Gânditorul de ocazie, Chipurile decadentei, Sfințenia și strâmbăturile absolutului, Decorul cunoașterii, Abdicări** - sunt ipostaze ale amintitei renunțări: "Am întors spatele filosofiei când mi-am dat seama că e cu neputință să descopăr la Kant vreo slăbiciune omenească, vreo urmă adevărată de tristețe; la Kant și la toți filosofii. În raport cu muzica, cu mistică și cu poezia, activitatea filosofică este hrănită de o sevă subțiată și de o profunzime suspectă, care nu-i ademenește decât pe oamenii timizi sau căldicei. De altfel, filosofia - neliniște impersonală, refugiu în preajma unor idei anemice - e soluția celor care fug de exuberanța corupătoare a vieții." (p. 76). Se înțelege de la sine disprețul manifestat de Cioran față de existența palidă a filosofului tradițional. Un Kant părăsind Königsbergul și optând pentru "exuberanța corupătoare a vieții" s-ar fi bucurat, poate, de mai multă apreciere din partea gânditorului român. (Ne vom încăpățâna să-l numim așa atâta timp cât în numele său nu va interveni un accent grav sau circumflex, deasupra vreunei vocale).

Putem asocia prima carte scrisă de acesta în limba franceză, unui alt celebru "tratat": **Tratat de disperare** de Søren Kierkegaard. El consideră că a supune ființa umană conceptualizării științifice și celei filosofice este o gravă eroare - ea ar fi subordonată unei "existențe gândite" or, caracteristica sa esențială este trăirea subiectivă. Este de fapt o critică adusă de Kierkegaard lui Hegel, ce are în vedere perspectiva eronată a acestuia asupra existenței individuale, concepută ca o unitate a "reflexiei în sine" și a "reflexiei în altul". Existența viabilă, la Kierkegaard, presupune detașarea individului de general, asumarea unui destin "de separație" față de ceilalți indivizi. În sistemul de valori al lui Cioran, subiectivitatea in-

dividuală ("eu"-l filosofic iar nu persoana I plural a unor tratate ale căror concluzii se doresc generalizatoare), este singura capabilă de a oferi dreptul de a scrie. Reamintindu-ne acel "eu nu pot scrie onest decât la persoana I", al lui Camil Petrescu, vom fi tentați să acordăm filosofiei cioraniene sensul unui "tratată de descompunere" a obiectivității. Cum putem descria însă, următoarea mărturisire? - "Odinioară aveam un «eu»; acum nu mai sunt decât un obiect... mă îndop cu toate drogurile singurătății; cele ale lumii au fost prea slabe pentru a izbuti să mă facă s-o uit. Ucigând profetul din mine, cum aş putea avea un loc printre oameni?" (p. 13). Un Cioran regretând societatea? Un Cioran deplângându-și soarta de însingurat printre oamenii pe care îi disprețuiește? Fragmentul trebuie interpretat în contextul în care profetia diminuează răul lumii, cel ce-și părăsește condiția de profet (și în fiecare om, după spusele sale, "dormitează" unul) periclitându-și însăși condiția umană. Un om "dormitând" este, astfel, un om pierdut, iar singurătatea ce creează un astfel de efect este demnă de exorcizare.

X Poate nu întâmplător, una din temele centrale ale cărții o contituie **omul**. De altfel, dacă am fi siliți să reducem filosofia lui Cioran unei singure coordonate, acesta ar fi, incontestabil, **omul**. Însă nu cel întâlnit în crestomațiile de filosofie, ci "**omul chinuit**". Cel care pendulează între "așa nu se poate" și "s-ar putea și așa". Nu omul istoric, nu cel conceptualizat, nici măcar cel redus la psihologie. Cioran manifestă o înclinație aproape bolnăvicioasă față de omul "zdruncinat": "mă interesează oamenii, dar numai dacă sunt cu mîntea tulburată sau distruși."

Omul lui Cioran se află în dezacord atât cu "homo sapiens" cât și cu "homo faber" (omul înțelept, meșteșugar, lat. - n.n.). Nu rațiunea ar putea constitui un punct de plecare în analizarea sa, cu atât mai puțin progresul tehnic. "Numai animalul rațional n-a știut să învețe nimic din filosofia sa: stă deoparte - și perseverează totuși în aceleași greșeli cu aparență eficace, dar fără nici o realitate." (p. 71). Rațiunea ar fi deci responsabilă pentru eșecul ontologic al omului, datorită incapacității sale de a permuta valorile: omul rămâne, datorită gândirii, prizonierul propriei neîmpliniri. Pe ce elemente reale s-ar putea baza o astfel de concepție? Conform unei așa-zise "teorii evoluționiste" cioraniene, omul se încăpățânează să-și caute **salvarea** și această căutare a preocu-

pat atât Antichitatea, cât și modernitatea. Ea a generat dogma creștină și a făcut obiectul studiilor filosofilor. Cunoașterea și progresul devin astfel domenii adiacente ale preocupărilor umane. Totul se poate reduce la alternativa: există sau nu salvare pentru om? Dezvoltarea societății implică și acest aspect: omul se poate sustrage condițiilor sale degenerate prin progresul social, al cărui ideal ar putea fi reprezentat de respectarea unor drepturi care să-i ofere acestuia siguranța unei existențe mediane, care încearcă o restabilirea a echilibrului valoric. Pentru Cioran toate aceste eforturi sunt inutile: odată alungat din Paradis, omul, chiar dacă prin evoluția civilizației a eliminat discrepanțele create între noțiunea de egalitate socială și situația social-istorică, omul deci rămâne un învins (un subordonat), accesul către "ordinea edenică" fiindu-i interzis. Una din cauze este "obsesia perfecțiunii"; ea generează atât o epuizare vitală, cât și una spirituală: "Omul va secătui nu atât pentru că a tins către perfecțiune, cât pentru că s-a irosit pe sine; va semăna atunci cu un sfânt golit, și va fi tot atât de departe de fecunditatea naturii pe cât e un asemenea model al desăvârșirii și al sterilității." (p. 191).

Efortul filosofului în definirea omului, este, potrivit lui Cioran, steril și inutil: "Ce este el o spun nenumăratele definiții, fără însă ca vreuna să se impună: cu cât sunt mai arbitrare cu atât par mai valabile. (...) Din infinitatea atributelor sale se alcătuieste ființa ce mai imprecisă pe care o putem concepe." (p. 41). Putem extrage deci, o primă componentă a omului cioranian:

- **existență indefinibilă.**

Nimic mai absurd deci decât a încerca să definim indefinibilul. Nu este o atitudine voit nonconformistă. "Infinitatea atributelor" omului constrânge filosoful să opteze pentru o anumită caracteristică. Ființa cugetătoare sau imagine în oglindă a lui Dumnezeu, omul se subordonează unui "vag al determinărilor". Totuși, așa cum ne-a obișnuit, Cioran propune câteva alternative:

- **Omul: "animalul indirect prin excelență"**

Motivația acestei opțiuni constă în incapacitatea ființei de a atinge esențialul. "În timp ce animalele merg drept spre țintă, el se pierde în ocolișuri." (p. 41). În mod paradoxal, ființa rațională este sortită anonimatului: "Înger care și-a pierdut aripile sau maimuță care și-a pierdut părul, el nu a putut ieși din anonimatul creaturilor decât în momentele de eclipsă

ale sănătății sale." (p. 41)

- Omul: "profanator" selectiv

Dacă "zeflemeaua a înjosit totul, făcând din toate un pretext, cu excepția Soarelui și a Speranței" (p. 79), omului i-a rămas la dispoziție "profanarea" tuturor valorilor cu excepția celor ce i-ar alimenta vitalitatea ironiei sau celor vitale prin ele însele. Extragem deci o manifestare critică a omului, ce degenerază în scepticism. Nevoia de a nega și predispoziția pentru îndoială devin astfel componente definitorii ale umanului: "Omul a profanat lucrurile care se nasc și mor sub soare, dar nu și soarele; lucrurile care se nasc și mor în speranță, dar nu și speranța. Neavând nerușinarea să meargă mai departe, și-a domolit cinismul." (p. 79-80). Deci omul este un cinic temperat.

- Omul: prizonier al erorii

Eroarea - constantă a spiritului uman în cunoaștere, guvernează activitatea tuturor indivizilor, fiind responsabilă pentru alegerea consecventă a căii de salvare. Propune însă Cioran o direcție viabilă în acest sens? De vreme ce omul este artizanul propriei distrugerii, scepticul are misiunea de a o adânci, analizând-o: "Întâlnești o ființă, o vezi cufundată într-o lume impenetrabilă și de nejustificat, într-un morman de convingeri și dorințe care se suprapun realității ca un edificiu morbid. Fiindcă și-au făurit un sistem de erori, acea ființă suferă pentru motive a căror nimicnicie înspăimântă spiritul și se dăruie unor valori al căror ridicol sare în ochi." (p. 31) Creația lui Dumnezeu sau maimuța evoluată - victimă a valorilor confuze?

- Omul: animal creativ

Pentru Cioran omului îi este accesibilă creația mediană: "Omul nu zămislește decât rămânând credincios destinului tuturor. Dacă se apropie de esența demonului sau a îngerului, devine steril sau procrează avortoni." (p. 191). N-ar putea exista astfel "artă extremală" (prin extensie - creație, în esență, demonică sau divină), ci doar manifestări creative incomplete; limitele creației sunt încorsetate deci umanului, ca expresie a unității de specie. Cine "se măsoară cu Dumnezeu" este sortit eșecului: "... faptul că Idiotul îl maimuțărește pe Iisus, iar Aliașa pe îngeri, îi așează de la bun început pe amândoi printre neputincioși." (p. 191)

- Omul: "animal metafizic"

Când Dumnezeu este "un rod al bolboroselii ideilor noastre, căderea într-un "univers de dantelă" al negării Lui,

al invocării sau al îndurării Sale, omului nu îi este permisă decât descompunerea, ca rezultat al "cangrenării" divinului în uman: "Omul e un animal metafizic prin putreziciunea pe care o adăpostește în sine. Istoria gândirii: alai al slăbiciunilor noastre; viața spiritului: cortegiu de rătăcirii. Sănătatea ni se clatină? Suferă și universul urmând curba vitalității noastre." (p. 208). În acest context, gândirea apare ca rezultat al erorii de perspectivă în cunoaștere, iar existența spirituală este "eroică" perseverență în eșec. Dacă Dumnezeu este asemeni omului (la Cioran Divinitatea are statutul secundar într-o eventuală comparație cu omul), El nu se poate situa decât "în amurg", însuși universul împărțind putrefacția materiei.

- Omul: expresie a epuizării

omul
 Creația, cu toată sfera preocupărilor sale (incluzând și progresul) reprezintă un act inutil, de vreme ce căderea în vid care o precedă nu poate fi nici măcar încetinită. Strădanțiile omului sunt iremediabil compromise de oboseală - anemie incorigibilă a existenței: "Omul s-a născut cu vocația oboselii: când a adoptat poziția verticală, micșorându-și astfel posibilitățile de a se sprijini, s-a condamnat la slăbiciuni necunoscute animalului ce fusese. Să porți atâta materie pe două picioare, atâta materie și toate dezgusturile legate de ea! Generațiile acumulează oboseala și o transmit; (...) Și astfel desprinderea de a dispărea, sprijinită pe capitalul nostru de osteneală, ne va îngădui să realizăm în carnea difuză, neuraštenia - esența noastră..." (p. 181)

↑
 Fără pretenția de a fi epuizat întreaga gamă de "definiții" ale omului în Tratatul de descompunere, vom conchide prin câteva caracteristici ale ființei umane, așa cum apar ele la Cioran. Ne-am obișnuit a "repartiza" atributele omului în sfera cunoașterii, a istoriei și a vieții sale interioare. (Poate cele mai solide argumente în favoarea unicității sale sunt omul - ființă gânditoare și omul - ființă subordonată afectelor). Tratatul... propune determinări în aceleași sfere, ele contrazicând însă atât bunul-simț cartezian, cât și perspectiva tradițională asupra celor trei coordonate. Anticipând (istoria va constitui principala temă a celei de-a zecea cărți semnate de Cioran: Istorie și utopie), vom constata că istoria este expresia unui "a merge prea departe": "Stupiditatea ce caracterizează culmile istoriei nu-și află măsura decât în ineptia celor care o făuresc. Omul își duce până la capăt gândurile și faptele din lipsă de subtilitate." (p. 142) Sentimentul milei este

responsabil de o cădere similară, în planul avatarurilor pierzaniei: "A trecut timpul când omul se gândea pe sine în termeni auroral; sprijinit pe o materie anemiată, iată-l deschis spre adevărata lui îndatorire, cea de a-și studia pierzania, și de a alerga către ea...; iată-l în pragul unei noi ere: a Milei de sine. Și această milă este a doua lui cădere, mai limpede și mai umilitoare decât prima: e o cădere fără răscumpărare." (p. 145)

În finalul *Tratatului...*, Cioran va simți nevoia unui "ultimatum": "Omul s-a aventurat în afara drumurilor ursite, în afara instinctelor, și a sfârșit într-o fundătură. A ars etapele... pentru a-și ajunge din urmă sfârșitul; animal fără viitor, s-a împotmolit în propriu-i ideal, s-a pierdut în propriu-i joc. Pentru că a vrut să se depășească neîncetat, a încremenit în nemișcare; nu-i mai rămâne decât să-și recapituleze nebuniile, să și le ispășească și să mai facă vreo câteva..." (p. 365) Pentru că "există unii cărora până și această resursă le rămâne interzisă", condiția irevocabilă pe care o impune Cioran umanității s-ar putea reduce deci la necesitatea de a persevera în "abordarea" extremelor.

În concluzie, pentru Cioran există două posibilități: fie omul este sortit de la început pierzaniei, fie pierzania îi este omului oferită, pe parcurs, de către Dumnezeu. În ambele situații, există o singură soluție: "ne-omul" nu poate exista - "Era o nebunie să-l concepi: nu putea să existe, luciditatea absolută fiind incompatibilă cu realitatea organelor." (*Ispita...*, p. 170)

Tratatul... ne introduce, deci, în ontologia lui Cioran. Deși termenul este relativ impropriu, îl vom utiliza în încercarea de a oferi cititorului imaginea gânditorului asupra existenței. Dacă, într-un sens restrâns, ontologia reprezintă știința filosofiei care studiază formele, nivelurile, principiile existenței și ale omului, Cioran perseverează în a aborda dintr-un unghi personal aceste probleme. Va analiza caracteristicile proprii existenței pentru a extinde concluziile asupra umanității. Am văzut ce loc ocupă omul în această "ontologie". Care vor fi însă coordonatele de analiză a existenței? Vom deosebi câteva **moduri și forme** ale acesteia:

"Autenticitatea unei existențe constă în propria-i ruină. Înflorirea devenirii noastre: drum cu înfățișare glorioasă, și care duce la eșec." (p. 110); "Iresponsabilă din tristețe, viața este pietatea duratei, sentimentul unei veșnicii care dansează, timpul ce se depășește și rivalizează cu soarele..." (p. 113); "A trăi înseamnă: să crezi și să speri - să minți și să te minți. Iată de ce cea mai vrednică imagine a omului din câte au

fost vreodată create rămâne cea a cavalerului Tristei Figuri, pe care-l regăsim până și-n înțeleptul cel mai desăvârșit" (p. 133); "Oamenii spun «totul trece» - dar câți pricep înțelesul acestei înspăimântătoare banalități? Câți fug de viață, o cântă sau o plâng? Cine nu este pătruns de convingerea că totul este zadarnic?" (p. 73); "Viața nu are un conținut decât prin violarea timpului." (p. 51); "Pluralul implicit al lui se și pluralul mărturisit al lui noi constituie refugiul confortabil al falsei existențe." (p. 30) Timpul este așadar un "axis mundi" al existenței. Sentimentul duratei proiectează omul în întunericul trecerii: cavalerul Tristei Figuri rămâne o imagine emblematică a imaginii omului în planul nașterii, al evoluției, involuției și al morții sale. În acest context **devenirea** este lipsită de utilitate: "totul este zadarnic", de vreme ce "violarea timpului" rămâne o utopie. Imposibilitatea ieșirii din timp (pentru om definitorie este "căderea în timp"), oferă existenței o singură coordonată capabilă să-i ofere autenticitate: **eșecul** ridicat la nivelul unui principiu metafizic. Oamenii se diferențiază prin caracteristicile eșecurilor personale: actul de a trăi implică speranța și minciuna - speranța în salvare și minciuna de a o întrezări în evoluție. Asumarea pluralului în expresie este constanta esențială a unei existențe neautentice. Omul autentic își asumă ruina sa ca expresie a ruinei umanității. Pentru că "totul trece", totul este devalorizare. Într-o asemenea situație, **salvarea omului** (care constă în a da vieții un sens al împăcării cu sine) **este imposibilă**.

Dacă metafizica spiritualistă a lui Lucian Blaga, bazată pe ideea după care lumea este plină de necunoscute (numite mistere, oferă omului o existență "întru mister și întru revelație", caracterizată printr-o "cunoaștere paradisiacă" și o "cunoaștere luciferică", un alt ardelean prin origine - Cioran -delimitează granițele cunoașterii, punând la baza acestei analize un **scepticism istoric**: "Adevărurile noastre nu valorează mai mult decât cele ale străbunilor noștri." (p. 216) Capitolul **Decorul cunoașterii** reprezintă o critică acidă adresată modernității. Conceptele lansate de aceasta nu depășesc sfera de cuprindere a miturilor și a simbolurilor antice; "Îngâmfarea modernă nu are margini: ne credem mai luminați și mai profunzi decât toate secolele trecute, uitând că învățăturile lui Buddha au pus mii și mii de ființe în fața problemei neantului, problemă pe care ne închipuim că noi am descoperit-o, pentru că i-am schimbat termenii și am introdus în ea puțină erudiție." (p. 216-217). În același context, Cioran va echivala Pomul Vieții,

Șarpele, Eva și Paradisul, vieții, cunoașterii, ispitei, inconștienței. Schematizate, opiniile cioranienē asupra gnozei urmăresc câteva coordonate esențiale:

- cunoașterea modernă: optimism nefondat

Deși Cioran nu este un apologet al conservării valorilor antice, susține decăderea gnoseologiei moderne prin două modalități centrale: reproșul prin oferirea "variantei" antice și cel prin instituirea criticii asupra filosofilor modernității. Raportul dintre cunoaștere și conștiință este influențat nu de evoluția conștiinței (deși ea poate fi ascuțită prin "stări negative"), ci de cea a cunoașterii (care îmbracă forme specifice fiecărui secol).

- toate formele cunoașterii sunt acceptabile

Eliminând apanajul filosofiei și al științei asupra cunoașterii, Cioran subliniază existența modalităților de cunoaștere, ce nu se diferențiază, în această perspectivă, pe temeiul legitimității: "Toate căile, toate procedeele cunoașterii sunt valabile: raționament, intuiție, dezgust, entuziasm, geamăt. O viziune a lumii sprijinită pe concepte nu e mai legitimă decât una țâșnită din lacrimi." (p. 218). El nu vā opta pentru instituirea unor niveluri ale cunoașterii, bazate pe principiul valoric. Rigoarea filosofiei și subiectivitatea poeziei sunt echivalente în sfera cunoașterii, ideea fiind susținută printr-o teorie asupra rigorii.

- cunoașterea nocturnă generează adevăruri triste

Cei care dorm și au vise liniștite se pierd în anonim. Insomnia devine, astfel, o modalitate a cunoașterii, care dă naștere unor adevăruri neoptimiste. Soarele nu luminează gândurile, ci le întunecă, deci concluzia cunoașterii nocturne este că "orice om care ajunge - indiferent în ce privință - la un răspuns liniștitor dă dovadă de imbecilitate sau de falsă milă. Cine a găsit vreodată un adevăr vesel care să fie și viabil?" (p. 220). Optimismul (ce ar putea corespunde unei cunoașteri diurne) plafonează cunoașterea în sfera rezolvabilului. În teoriile optimiste, totul își poate găsi o soluție, deci totul poate fi, în ultimă instanță, cunoscut. Pesimismul filosofic este, în opinia lui Cioran, benefic, prin adâncirea controverselor existenței, astfel încât să se ajungă la o analiză mai profundă a limitelor. Iar dacă tristețea este apanajul atitudinilor pesimiste - "Fericit cel ce-și poate spune: «Cunoașterea mea e tristă.»" (p. 220)

Vom încheia prezentarea **Tratatului de descompunere** fără a avea satisfacția de a fi epuizat toate punctele de vedere ale lui Cioran asupra unor teme devenite deja, în cazul său, clasice: singurătatea, suferința, moartea, plictisul, istoria, sinu-

ciderea, religia sau melancolia. Prin ecoul-său parizian, această carte l-a impus pe Cioran și peste granițele României. Comentând-o, Claude Mauriac scria: "Citind această operă, opera se destramă și curând nu mai rămâne, în tăcerea cuvintelor inutile, decât domnul Cioran și noi. Tocmai în felul acesta, între un autor și un cititor demni unul de altul, acționează principiul vaselor comunicante. Tocmai așa manualul de disperare care este cartea domului Cioran dă de fapt, într-un chip paradoxal, o lecție de speranță. Din adâncul decompunerii viața se naște încă o dată."¹

2. ISTORIE ȘI UTOPIE²

Istoriograful Cioran? Această ipostază a sa ar putea părea cel puțin curioasă pentru cititorul obișnuit să vadă în gânditorul român imaginea unui sceptic pentru care, parafrazându-l, Istoria nu e drumul spre Paradis. Cel puțin două dintre declarațiile sale, aparent contradictorii, ne stau la dispoziție pentru a demonstra (sau infirma) afinitatea lui Cioran cu istoria: "Am momente când mă simt responsabil de întreaga mizerie a istoriei" (*Pe culmile...*, p. 58) și "Dacă m-aș fi ocupat cu istoria mai mult aș fi murit de tristețe." (*Cartea...*, p. 177) Vom apela, însă, la un scurt fragment din *Tratatul de descompunere*, care aduce argumente în favoarea contemplării istoriei și în defavoarea făuririi ei:

"Epocile corupte au meritul de a ne dezvălui esența vieții, de a ne arăta că totul nu-i decât farsă sau amărăciune - și că nici un eveniment nu trebuie înfrumusețat; e totdeauna execrabil. Minciuna împodobiă a marilor epoci, a cutărui secol, a cutărui rege, a cutărui papă... «Adevărul» nu transpare decât atunci când spiritele, uitându-și delirul constructiv, se lasă să alunece pe destrămarea moralei, a idealurilor și a credințelor. Să cunoști înseamnă să vezi; nu să sperii și nici să între-

1 Claude Mauriac, ian. 1950 în *La table Ronde* (trad. Gabriel Liiceanu), în *Secolul 20*, nr. 328-329-330.

2 Emil Cioran - *Istorie și utopie*, Ed. Humanitas, 1992.

prinzi." (Op. cit., p. 142). Aceste reflecții se situează în continuarea epigonismului istoric al lui Nietzsche. Omul modern, observă filosoful german, " e constrâns să-și scoată formele artei sale, ale arhitecturii sale, ale modei, din marele depozit de costume teatrale care a devenit, pentru el, trecutul."¹ Speranța lui Nietzsche de a depăși "maladia istorică" a modernității se îndreaptă spre "forțele supraistorice", cele "eterinizante" ale religiei sau ale artei, sau spre muzica lui Wagner. Istoria se dovedește a fi repetitivă. Omul modern este un avatar al Antichității, iar efortul său de a-și depăși, calitativ, precursorii, comportă discuții ample.

"Istoriograful" Cioran va accepta, instinctiv, punctul de vedere al lui Nietzsche (a asigura istoriei cadrul unei evoluții ascendente). Noul înseamnă înnoire prin... întoarcerea la origini. Omul istoric capabil de transfigurarea unei realități degenerate în caricaturism ar trebui să devină (sau să redevină) un primitiv: "Nimic nu ne face mai nefericiți decât corvoada de a opune rezistență fondului nostru primitiv, chemării originilor noastre. De aici chinul civilizatului sufocat sub surâsuri forțate, înjugat la politețe și fățarnicie, incapabil să-și nimicească dușmanul altfel decât în vorbe, sortit calomniei și parcă disperat că trebuie să ucidă fără să verse sânge, doar prin forța cuvântului, acest pumnal invizibil." (p. 70-71). Tonul amintește de cel al lui Blaga din *Revolta fondului nostru nelatin*, unde face apologia unui primitivism vitalist.

Istorie și utopie nu este neapărat o lucrare ce-și propune să analizeze istoria și manifestările ei pașnice sau catastrofale. Ar putea fi, mai degrabă, o replică la *Călăreții Apocalipsei* al lui Dürer, în sensul unei încercări de a opune timpului și trecerii sale un fragment de istorie personală. Cele cinci capitole ale cărții - *Rusia și virusul libertății, La școala tiranilor, Odiseea ranchiunei, Mecanismul utopiei, Vârsta de aur* - converg către aceeași concluzie: "Timpul nu înaintează decât strivind sub tăvălugul lui mulțimile, cei slabi vor pieri, cei tari așisderea." (p. 51).

Edificator prin titlu, primul capitol propune o perspectivă asupra țării lui Dostoievski, pe jumătate istorică și pe jumătate

1 cf. Gianni Vattimo - *Sfârșitul modernității*, Ed. Pontica, Constanța, 1993, p. 163.

filosofică (nu sunt excluse amănuntele din domeniul psihologiei individului și din cel a artei). Preocuparea lui Cioran pentru Rusia ar putea părea o exigență tematică, impusă de situarea României într-un context balcanic dominat din punct de vedere istoric și politic de Rusia lui Ivan cel Groaznic sau de Uniunea Sovietică a lui Stalin. Dincolo de considerente aleatoare și de aprecierea pozitivă a psihologiei omului Rusiei, abordarea unui asemenea subiect se vedea, în contextul puterii economice și politice a Rusiei în Europa, o necesitate. Deși "Toate țările (...) ar trebui să semene cu Elveția, să se complacă și să se afunde, ca ea, în igienă, în platitudine, în idolatria legilor și a cultului omului" (p. 28), Rusia continuă să exercite o fascinație considerabilă asupra occidentalilor. Care ar putea fi, în viziunea lui Cioran, argumentele care pledează în favoarea unui popor ce debordează de o vitalitate epuizată în vestul Europei de-a lungul secolelor, în care "națiunile Vestului își ofereau luxul de a se sfâșia între ele"? **Ideea imperiului** - în care au eșuat, pe rând, Carol cel Mare, Frederic al II-lea de Hohenstaufen, Carol Quintul, Napoleon Bonaparte sau Hitler - și-a găsit încă de la început, în Rusia, expresia în planul spiritual: "După căderea Bizanțului, Moscova a devenit, pentru conștiința ortodoxă, cea de-a treia Romă, moștenitoarea «adevăratului» creștinism, a adevăratei credințe. A fost întâia deșteptare mesianică." (p. 30-31). **Substratul religios** rus reprezintă garanția de menținere a unei unități spirituale necesare evoluției istorice (pentru că, în cazul popoarelor epuizate vital, nu poate fi vorba decât despre o involuție istorică): "Pentru că Rusia s-a definit prin religiozitate, e substratul ei. Nu uitați crizele religioase din Rusia de-a lungul istoriei, care au fost cruciale. A avut permanent uriașe conflicte religioase, chiar foarte periculoase, ceea ce dovedește că poporul acesta are propria sa ființă." (*Convorbiri...*, p. 260). Singura perioadă istorică în care ortodoxismul rus părea a fi boicotat, a fost reprezentată de manifestarea, pe scena politică a Rusiei, a comunismului - sistem politic falimentar prin utopia reprezentărilor sale teoretice, agresiv prin manifestări și pe deplin opac religiozității. Țările din sud-estul Europei au cunoscut, de-a lungul a jumătate de secol, această "cea mai mare **aflare-în-treabă** din istoria omenirii" (cum afirma Petre Țuțea), fără însă ca substratul lor religios să fie alterat.

Omul rus? Când vrea să fie profund (și izbutește fără efort) desfigurează lucrul cel mai neînsemnat, cea mai banală

idee. S-ar spune că are mania grimasei monumentale. Totul e amețitor, complit și de neînțeles în istoria ideilor lui, revoluționare sau de alt soi. Rusul mai e, apoi, un statornic amator de utopii; or, **utopia este grotescul în roz**, nevoia de a asocia fericirea - adică inimaginabilul - cu devenirea și de-a împinge o viziune optimistă, inconsistentă, până acolo unde-și găsește punctul de plecare: cinismul pe care voia să-l combată." (p. 39-40). Un astfel de om, un astfel de popor, este "condamnat" la ascensiune: Occidentul, ajuns la un anumit nivel de civilizație, doar **coborând** se poate depăși. Rusia însă, încă "primitivă" sub raportul confortului social, va fi sortită, în viziunea lui Cioran, ascendenței istorice. "... urcând, nu riscă oare, neînfricată cum este, să-și piardă echilibrul, să explodeze și să se năruie?" (p. 40).

Școala tiranilor poate fi instituită deci, atât în Apusul lui Napoleon sau Hitler, cât și într-un est bântuit, în Europa, de personalitatea lui Stalin. Setea de putere, care și-a găsit expresia paroxistică în tirani de felul celor menționați, poate caracteriza ființa umnă la fel de bine cum o pot face setea de adevăr, iubirea sau manifestările temperamentale. Ea constituie constanta manifestărilor expansive, generând nevoia de a domina și de a impune altora propria voință. Numai setea de putere conferă individului posibilitatea de a înțelege lupta și izbânda politică: "Cine n-a cunoscut ispita de a fi întâiul în cetate, nu va pricepe nimic din jocul politic, din voința de a-i supune pe ceilalți pentru a-i transforma în obiecte, la fel cum străin îi va rămâne și meșteșugul disprețului." (p. 47). Când vom putea fi suficient de receptivi pentru a putea accepta lecția tiraniei? Un răspuns este deja formulat: Când vom fi pregătiți de a ne asuma rolul de lideri în cetate. Ciclul ascendent, pe care îl vom urmări până când tirania ne va deveni exercițiul zilnic, va debuta cu proliferarea ambiției. Abia după aceea se va atinge stadiul teoretic al acomodării cu puterea, pentru ca apoi să optăm pentru una dintre ipostazele **omului politic** - mediator al puterii și, implicit, al tiraniei. La **școala tiranilor** reprezintă aportul lui Cioran la teoretizarea și la analiza acestor "stadii inițiatice", a acestor trepte în desăvârșirea omului politic prin vocație.

- **ambição: tirania viitorului optimist**

"Nebunia politică" (ambição de a participa la conducerea cetății) sustrage omul atât din normalitatea individuală (care oferă siguranța capacității de a raționa lucid), cât și din cea

temperamentală. Omul asaltat de ambiții și de dorințe de realizare pe plan politic este cuprins de o "fierbințeală" a acțiunii de a dicta și de a produce binele, dar mai ales răul celorlalți. În aceste condiții, sunt stimulate instinctele, iar nu inteligența. A trișa devine o obișnuință lipsită de prejudecăți. Ambițiosul are însă nevoie de o programare optimistă a propriilor acțiuni pentru ca acestea să-și poată desăvârși megalomania. "Căderea" în normalitate, ce survine în urma secătuirii instinctului tiranic, creează vidul de putere asupra conștiinței.

- tentația puterii absolute: pericol metafizic

Concluzia unui eventual tratat despre tiranie: "Istoria - cadru în care înfăptuim contrariul aspirațiilor noastre și le denaturăm neîncetat - cu siguranță că nu-i de esență angelică" (p. 53). În acest context despotismul devine setea "care a mistuit și mistuie globul" de-a lungul tuturor secolelor și cu precădere pe parcursul istoriei ultimului: "Judecată după tiranii pe care i-a produs epoca noastră va fi oricum - dar în nici un caz mediocră. Pentru a da peste unii de același calibru ar trebui să coborâm în timp până la imperiul roman ori la invaziile mongole" (p. 51). A deveni stăpân presupune lipsa conștiinței păcatului. Prin a înocula altora spaima, tiranul se condamnă singurătății cu care va împărți senzația creată celorlalți prin propria voință. Iată de ce "a atenta la adresa acestui univers" prin orice gest ce vizează dezechilibrul comportă riscul pedepsei, deși, "fericirea sinistră" pe care o împărtășește tiranul (ce va sfida atât mitologia cât și teologia), "pe măsura singurătății lui absolute", îi va putea părea acestuia suficient de satisfăcătoare.

- omul politic: expresie a orgoliului și a invidiei

"Toți oamenii sunt mai mult sau mai puțin invidioși; oamenii politici sunt invidioși în mod absolut." (p. 53). Omul politic cultivă o invidie brutală, care, din calcul politic, nu va ține seama de valorile prieteniei sau ale camaraderiei. El îi va înlătura, fără discernământ, pe toți cei care ar putea să-i amenințe urcușul. În concluzie, tiranul acceptă primul adevărul formulei - nu se poate governa fără crime și fără nedreptăți. Puterea absolută nu-i treabă simplă: e un domeniu în care se disting doar cabotini și asasinii de calibru mare" (p. 55). Așa stând lucrurile, care poate fi soarta poporului? Tiranii devin tirani pentru că poporul "reprezintă o invitație la despotism", prin capacitatea sa de a îndura nedreptățile și de a le eradica, rarissim, prin revoluții care, în cele din urmă, îi pierd idealurile într-o nouă dictatură. Substratul psi-

hologic al revoluției este reprezentat de dorința maselor de a-și umili stăpânii - pretenție pe deplin înțeleasă, chiar dacă uneori degenerază în execuții, ca în cazul revoluțiilor franceze, de vreme ce umilirea poporului reprezintă deconectarea zilnică a tiranilor. În ceea ce-l privește pe Cioran, contururile cu tirania nu sunt închise: "Oricât aș fi ajuns acum de moderat, tot mai păstrez o slăbiciune pentru tirani, pe care îi prefer oricând mântuitorilor și profetilor." (p. 59).

Nu întâmplător capitolul acesta este urmat de **Odissea ranchiunei**. Dacă "lumea trebuie creată ca să avem pe cine ataca, pe cine hărțui și umili" (p. 90), sălbăticia răzbunării se dovedește a fi preambulul și, în același timp, epilogul asumării unui destin de tiran "cotidian". Modalitățile de manifestare a cruzimii, atât de caracteristică omului complet, sunt multiple. Autosugestia este cea mai pașnică dintre acestea: imaginând o răzbunare, ne eliberăm de obsesie. Imediat după aceasta, într-o eventuală enumerare a formelor cruzimii - **dialogul**: "Succedaneu al junglei, conversația permite sălbăticii din noi să se consume fără daune imediate pentru semenii noștri. Dacă, dintr-o toană a unei puteri malefice, ne-am pierde darul vorbirii, nimeni n-ar mai fi în siguranță." (p. 71). Formele grave ale răzbunării, dintre care **asasinatul** se distinge printr-o radicalizare totală a obsesiei, prezintă avantajul de a reprezenta exorcizări definitive sau temporare ale pornirilor ce dezlănțuie, în toată impetuozitatea ei, cruzimea. Cel ce dorește să săvârșească un asasinat și, din varii motive, nu-l va înfăptui, este sortit chinurilor consistente și periodice.

Care sunt însă zonele crepusculare în care are loc geneza cruzimii? În mod analog, cunoașterea omului ucide sentimentele ancorate într-un "bine" comparabil cu blândețea: "Când nu mai ai iluzii în ce te privește, nu le mai ai nici în privința altora; monstrul descoperit prin introspecție îl proiectezi, printr-o generalizare legitimă, în ceilalți muritori; cum sunt corupți chiar în esența lor, nu te înșeli atribuindu-le toate viciile." (p. 74). Așa stând lucrurile, manifestarea cruzimii capătă circumstanțe atenuante. Însă se cuvine a fi făcută o distincție: "a săvârși grozăvii și a gândi grozăvia sunt două acte absolut distincte: cinismul trăit și cinismul abstract n-au nimic în comun." (p. 74)

Ultimele două capitole ale cărții sunt dedicate utopiei.

- utopie - nivel de civilizație

"Mizeria e marele leagăn al utopistului, materia primă a operei sale, substanța ce-i rănește gândirea, norocul obsesiilor sale." (p. 98). Într-adevăr, în sânul unei civilizații înfloritoare, utopia este la fel de inutilă ca apocalipsa: nimic nu pare a fi mai departe pentru cel eliberat de mizerie, decât sfârșitul iremediabil al materiei. Dimpotrivă, cel ce cunoaște mizeria evadează în utopie aproape instinctiv, acest gest contribuind la conservarea speranței.

- utopie - ne-utopie

"Singurele utopii lizibile sunt falsele utopii, acelea care, scrise în joacă, din amuzament sau mizantropie, prefigurează sau evocă «Călătoriile lui Gulliver»." (p. 100). Dacă, prin sarcasm, Swift a "nimicit" utopia, singura cale de manifestare subtilă a acesteia este cea ironică. Ea ajunge astfel un document al omului lipsit de speranță.

- utopie - apocalipsă

Pentru că "Nu este dat oricui să-și pună nădejdea într-o catastrofă cosmică și nu oricine gustă limbajul și modul în care ne e anunțată" (p. 100), literatura utopiei este mai bogată decât cea a apocalipsei. Scenele terifiante ale acesteia din urmă reprezintă însă tot procedee literare, fapt care determină o delimitare a utopiilor în utopii pozitive și utopii negative.

- utopie - tragedie

"Izgonind iraționalul și ireparabilul, utopia se opune de asemeni Tragediei (anterior fusese menționată antiteza utopie-istorie, pe care, datorită evidenței sale, nu o vom menționa -n.n.), paroxism și chintesență a istoriei." (p. 104). Dacă ne-am închipui o cetate în care să nu existe nici un conflict, o cetate perfectă, am realiza, mental, un teritoriu lipsit de contradicții și implicit, de dispute. Într-un astfel de context, existența crimei sau a răzbnării, a unei Antigone, este imposibilă.

- utopie - creștinism

"Atâta timp cât creștinismul împlinea spiritele, utopia nu le putea ispiti; de îndată însă ce crucea începu să decepționeze, utopia căută să le ia cu asalt și să le stăpânească." (p. 107) Viziunile utopice ale creștinismului creează fericirea irevocabilă într-un spațiu edenic, ideal, fără durată, în care oamenii se supun utopiei unei existențe nelimitate, într-o deplină împăcare cu sine. Utopia Raiului reprezintă, de secole, tentația cheie a

creștinismului, căreia i se opune Apocalipsa. Însă: "Când Christos afirma că «împărăția lui Dumnezeu» nu este nici «aici», nici «dincolo», ci înlăuntrul nostru, el condamna cu anticipație construcțiile utopice, pentru care orice «împărăție» este inevitabil exterioară." (p. 109)

- utopie - muncă

"Predicând foloasele muncii, utopiile aveau să se contrapună Genezei. Sub acest aspect, mai ales, ele sunt expresia unei omeniri robite muncii, complăcându-se, mândră, în urmările păcatului originar, dintre care cea mai gravă rămâne obsesia randamentului." (p. 108). "Sudoarea frunții" reprezintă obsesia prin care izgonitul din rai o opune amintirii preexistente a acestuia. Omul "capătă-n schimb capacitatea de a vedea, de a tinde spre făptuire, de a se arunca în ea cu entuziasm", acestui prototip ascunzându-i-se doar "toropitul", cel indiferent până la exasperare, ce cultiva apatia, însă este epuizat, la rândul-i, nu de faptă, ci de "un dor" (un fel de nostalgie a Paradisului).

- utopie - moravuri

"Sub diferite măști, ideea perfectabilității a pătruns în moravurile noastre: aderă la ea chiar și acela ce-o pune sub semnul întrebării." (p. 109). Utopia moravurilor se află în strânsă interdependență cu dogmele morale ale religiei creștine. Faptul că Iisus întreține un echivoc ar putea demonstra grija manifestată pentru a întreține stăpânirea slăbiciunii apostolilor, condiție esențială a menținerii prohibiției creștine asupra exceselor comportamentale. A fi imoral reprezintă deci un obstacol în calea mântuirii. "Dar ceea ce era la el concesie sau tactică, la utopiști va fi postulat sau pasiune."

- utopie - comunism

"Considerat în sine, comunismul apare drept singura realitate la care mai putem adera, dacă păstrăm măcar o brumă de iluzie asupra viitorului: iată de ce, în grade diferite, suntem cu toții comuniști..." (p. 115). Alături de ipostazele ridicole ale utopiei, se disting și anumite merite ale acesteia, manifestate în registrul social sau în cel economico-politic: "Nu vom putea elogia îndeajuns utopiile pentru a fi denunțat ravagiile proprietății, esența ei monstruoasă, urgiile cărora le este izvor." (p. 115).

Din această perspectivă, utopia proprietății comune, generate de teoriile comunismului, este benefică; ea avertizează omul asupra pericolului constituit de mania de a avea. Dezechilibrele pe care o societate democratică le impune societății - distanța care-i separă pe bogați de săraci - au determinat

deci, apariția utopiei dreptății sociale, teză a comunismului. "Omul va spera mereu în instaurarea dreptății; pentru triumful ei va renunța la libertate, ca mai apoi s-o regrete. (...) Nu există formă socială nouă în stare să păstreze avantajele celei vechi: o sumă aproximativ egală de neajunsuri se întâlnește în toate tipurile de societate." (p. 115)

Ultimul capitol al cărții - *Vârsta de aur* - marchează decăderea omului în contextul "vârstelor" civilizației.

Utopiile sociale au urmărit în viziunea lui Cioran, instaurarea unui Eden terestru - expresie a fericirii depline și a existenței fără griji; "nu se putea făuri paradisul aici, pe pământ, atâta timp cât oamenii vor fi supuși Păcatului, deci trebuie să fie scoși, eliberați de sub puterea lui.

Lăsând cititorului deliciul de a lua cunoștință cu polemica indirectă (sau, pe alocuri, foarte directă) pe care o adresează Cioran utopiștilor și visurilor lor, ce nu țin seama de inexistența unei "vârste de aur" a contemporaneității, vom conchide prin a prezenta o concluzie pe deplin relevantă: "... va trebui să tragem cuvenitele învățăminte și să nu ne mai lăsăm amăgiți de basmele lui Hesiod sau Prometeu și cu atât mai puțin de sinteza pe care au încercat-o utopiile. Armonia, universală sau nu, n-a existat și nu va exista niciodată." (p. 138).

"În realitate, cred că ceea ce m-a îndepărtat până la urmă de ispita utopistă e pasiunea mea pentru istorie, deoarece istoria e antidotul utopiei." (s.n.) (*Convorbiri...*, p. 26-27).

3. EXERCITII DE ADMIRAȚIE

După ce am propus cititorului un traseu de acomodare cu opera lui Cioran, vom insista asupra Exercițiilor de admirație, ce beneficiază de un statut aparte în opera lui Cioran: Scrisul renunță la polemică, optând pentru admirare. Vom fi, așadar, în fața unui extrem de interesant exercițiu: o mare personalitate admirând niște mari personalități, sincer, chiar în momentele în care Cioran este dezavantajat. Dintre multitudinea de fațete ale unui Cioran admirând, am ales două portrete, cititorul rămânând "abandonat" într-o eventuală apreciere critică a frumuseții acestora. Subtitlul volumului fiind *Eseuri și portrete*, am decis să anexăm acestora și două titluri ce marchează două confesiuni: *Ea nu era de aici... și Scurtă*

spovedanie. Două scurte eseuri în care Cioran ni se dezvăluie drept un candidat la îndrăgostire, respectiv un scriitor care-și analizează senzația de a scrie.

"L-am întâlnit pe Mircea Eliade prima oară prin 1932, la București, unde tocmai terminasem vagi studii de filosofie. Era pe atunci idolul «noii generații» - formulă magică, pe care noi o invocăm cu mândrie. Îi disprețuiam pe «bătrâni», pe «ramoliți», cu alte cuvinte pe toți cei trecuți de 30 de ani." (Eseuri, p. 256). Astfel începe eseu ce-și propune să-l prezinte pe Eliade "așa cum a fost" și prietenia dintre cei doi membri ai aceleiași generații. Atât de diferiți, ei au optat pentru "carriere" diferite: Eliade va îmbrățișa erudiția, Cioran - insomnia. **Scrisorile către un provincial** (ciclul de articole publicat în revistele vremii), semnate de "idolul generației", l-au familiarizat pe tânărul Cioran cu maniera de a scrie a lui Eliade - amestec de polemică și de erudiție complexantă, savantă "isterie" mobilizatoare, sinteză a harului și a inteligenței. Concluzia: Eliade nu va fi niciodată capabil de a îmbrățișa fanatismul, lucru pe care i-l va reproșa Cioran în **Exerciții...** Cursurile ținute de Eliade la Facultatea de Litere din București vor umple golul lăsat în urma scrierii **Omului fără destin**: "Fervoarea pe care o risipea în articolele sale se regăsea fericit în aceste lecții, cele mai însuflețite, cele mai vibrante din câte mi-a fost dat să ascult vreodată. Fără însemnări, fără nimic în față, purtat de un vârtej de erudiție lirică, zvârlea cuvinte convulsionate și totuși coerente, subliniate de mișcarea crispată a mâinilor. O oră de încordare, după care, adevărat miracol, nu părea deloc epuizat și poate că nici nu era." (p. 263). Staticul Cioran va fi tulburat de vitalitatea celui care putea scrie un roman ca **Huliganii** și un **Tratat de istoria religiilor**. Un Eliade "prea dinamic, prea grăbit, prea plin de proiecte, prea intoxicat de posibil", nu putea adera la contemplația de tip cioranian. Între India și America, via București, el își va etala nerăbdarea de a cuprinde totul. Cărțile - "le pipăia, le mângăia, le răsfoia; în librării exulta, oficia cu fascinație idolatră" - vor reprezenta o adevărată obsesie pentru Eliade, entuziasmul cu care le colecționa și le citea denotând "un mare fond de generozitate, fără de care nu poți aprecia belșugul, exuberanța risipa, calități prin care spiritul imită natura și o depășește." Toate acestea i-au fost aproape străine lui Cioran. Și atunci ce i-a generat admirația? Poate sentimentul unei complementarități

instituite fără știrea celor doi, între aceste extreme. Un Eliade fanatic (nu în sensul preocupărilor științifice) și un Cioran dinamic - utopicul tablou al unei contemplări ideale? Poate totuși s-a produs o imixtiune de "cioranism" în edificiul de erudiție al lui Eliade. De-ar fi să-i dăm crezare lui Cioran, ambii se sustrag (Dumne)zeilor, unul din prea puțină smerenie, celălalt, din prea multă cunoștere: "Suntem, toți cu Eliade în frunte, foști credincioși, suntem niște spirite religioase fără religie." (p. 264)

În **Exerciții de admirație** (Gallimard, 1986), brusc, stilul ironic, mândru, cinic, dezinvolt al lui Cioran ia altă coloratură, devine cald, intim, puțin deferent, desigur megieș compătimirii. Și asta în privința unui scriitor despre care nici nu ne-am fi așteptat să fie măcar amintit de autorul **Ispitei de a exista**, un scriitor de fapt onorabil, dar cu totul secund, Francis Scott Fitzgerald (1896 - 1940). "Într-adevăr, este neașteptată includerea lui Fitzgerald pe lista celor admirați de Cioran, autorul **Marelui Gatsby** nefiind nicidecum un cap de serie în literatura universală dominată de un Shakespeare sau de un Proust. Cărui fapt (sau accident) îi datorăm prezența acestui portret aparent insignifiant într-un context strălucit reprezentat de un Eliade sau un Valéry? Pentru Fitzgerald, a fi un scriitor de succes a reprezentat o obsesie constantă, lichidată prin ecoul internațional al romanelor sale, care însă nu-l vor impresiona pe Cioran. Pentru el, apogeul romancierului american este reprezentat de **The Crack-up** (texte autobiografice, note, aforisme). De ce? Experiența lucidității este aproape la fel de fecundă ca aceea a eșecului. Fitzgerald trăiește "într-un somn" până când are loc "căderea"... "Necopt" pentru insomnie, Fitzgerald "face o experiență pascaliană fără spirit pascalian." El va fugi constant de propriile adâncimi - ce poate fi, pentru Cioran, mai dezonorant? Și totuși... Și totuși, și Fitzgerald a cunoscut ora trei dimineața, centru al universului insomniei pe care Cioran l-a sondat de atâtea ori, încât îi va deplânge pe cei ce se reîntorc, totuși, în inconștiența somnului.

Părăsind insomniile ratate, iată-l pe cel ce cunoaște un perpetuu "saison en enfer" mai mult sau mai puțin rimbaldian declarând nostalgic Ea nu era de aici... "N-am întâlnit-o decât de două ori. Puțin. Dar extraordinarul nu se măsoară în dimensiunile timpului." (Eseuri..., p. 279). O femeie ce nu deține atú-ul celebrității, câștigând admirația lui Cioran... A celui care va rosti adevăruri cutremurătoare, atât de inapte de

a dezvălui bucuriile iubirii! Dar poate fi vorba de iubire? "Din clipa când am văzut-o m-am îndrăgostit de timiditatea ei, o timiditate unică, de neuitat, care îi dădea aparența unei vestale istovite în slujba unui zeu clandestin sau a unei mistiche răvășite de nostalgia extazului ori, dimpotrivă, de abuzul de extaz, pe veci inaptă să reintegreze evidențele!" (ibidem). La drept vorbind, cine, sau mai degrabă ce ar fi putut "smulge" lui Cioran asemenea rânduri? "Ar fi trebuit să se nască altundeva și într-o altă epocă, în mijlocul landelor din Haworth, în păcle și-n dezolare, alături de surorile Brönte..." Cât de intensă trebuie să fi fost această amintire pentru a prilejui o asemenea "revelație" și a ne prilejui o asemenea uimire? Poate nu am avea dreptul la o concluzie. Totuși... Cioran ar fi putut scrie o remarcabilă poezie de dragoste...

Cât despre scris - "N-am poftă de scris decât atunci când mă aflu într-o stare explozivă, în febră sau crispare, într-o stupeoare transformată în frenezie, într-un climat de răfuieli în care invecivele înlocuiesc palmele și loviturile. Asta începe de obicei așa: un ușor tremur ce se întetește treptat, ca după o insultă pe care ai încasat-o fără să răspunzi. Exprimarea face cât o replică târzie sau cât o agresiune amânată: scriu ca să nu trec la fapte, ca să evit o criză." (Eseuri, p. 281). Motivația actului de a scrie este, deci, aceea de a amâna o confruntare cu sine. În acest "joc" al amenințărilor constante, orgoliul joacă un rol capital: "el mi-a îngăduit să înnegresc hârtie." Scrisul ca provocare: ipostază edificatoare a celui cioranian. Dacă ne este îngăduit, îl vom asemăna cu o luptă prin intermediari". Rășinăreanul va scrie ca să aibă cui să arunce mănua. Că acest "cineva" este Dumnezeu sau un om obișnuit, gestul s-a bucurat de o competență exemplară. Cu o singură excepție: **Exerciții de admirație**. Aici Cioran se va dezice pe sine: "militantismul" (chiar fără cauze), va degenera în blândețe. Chiar și atacul împotriva autorului **Blândeții nopții** (deși este doar aparent un atac) are statut de conciliere. Între el și ceilalți. Iată, deci, binefacerile unui "exercițiu de admirație".

4. SILOGISMELE AMĂRĂCIUNII DESPRE NEAJUNSUL DE A TE FI NĂSCUT MĂRTURISIRI ȘI ANATEME

Am optat pentru o prezentare a acestor volume "in corpore" pentru că ele abordează, formal, aceeași tehnică: cea a aforismului. Cioran va simți nevoia, periodic (**Silogismele amărăciunii** sunt publicate în 1952, **Despre neajunsul de a te fi născut** în 1973, iar **Mărturisiri și anateme**, ultima carte apărută la Gallimard sub semnătura sa în 1987), de a evada într-o expresie laconică, ce nu-l va obliga să "construiască" explicații. (Tot ceea ce la el este explicație, pare, într-adevăr, "construit", reprezentând o eventuală "notă de lectură" a volumelor sale.)

Aforismul prezintă avantajul de a exprima, succint, o idee filosofică având statutul de concluzie. "Evadarea" în aforism, (materializată în trei volume), dă întreaga măsură a talentului său. Nu vom specifica, însă, natura acestui "talent", pentru că el poate fi, deopotrivă, filosofic și literar.

A demonstra că aforismul lui Cioran ar putea reprezenta concluzia unor "tratate" încă nescrise de acesta, ar fi deopotrivă un act temerar și inutil. Ne vom mulțumi cu ipoteza unei "descinderi în lapidaritate", datorate nevoii de restrângere a discursului, ce prezintă neajunsul de a fi prea... științific. Deși aparent nu există o deosebire majoră între stilul abordat de Cioran în **Tratatul de descompunere** și cel al **Silogismelor...**, ne vom hazarda în a afirma că aforismele reprezintă un moment de cotitură în gândirea cioraniană. Filosofia părăsește "obrocul" polemicii pentru a-l prefera, e adevărat, temporar, pe cel al înțelepciunii. Se cuvin însă a fi făcute câteva precizări: dacă **Silogismele amărăciunii** se caracterizează printr-o "înțelepciune" agresivă, provocatoare, ce cultivă paradoxul, stupefiant uneori, **Despre neajunsul de a te fi născut** marchează trecerea spre o sobrietate maseată de provocări încă acide, pentru ca, în cele din urmă, **Mărturisiri și anateme** să prefere o "înțelepciune" ironică, uneori cinică, al cărei umor amar, cu rezonanțe ionesciene, tentează cititorul să o considere neserioasă. Să ne reamintim, însă, că **Silogismele...** a reprezentat cartea cea mai contestată, dintre cele scrise de Cioran în Franța, datorită aceleiași etichetări aplicate de unii comentatori. Faptul că ea s-a bucurat, mai târziu, de un succes de public remarcabil sugerează că "neseriozitățile" au o mai mare trecere, în

rândurile cititorilor, decât lucrările științifice...

Pentru început, vom oferi cititorului însăși concluzia ce s-ar putea desprinde, atât din cele trei cărți amintite, cât și din cele rămase în afara enumerației anterioare: "Să nu mai ai nimic în comun cu oamenii în afara faptului de a fi om" (Mărturisiri..., p. 35). Pornind de la această complexantă remarcă, vom încerca să demonstrăm că, dacă în privința apartenenței la specie lucrurile sunt oarecum definitive, apartenența la filosofie este evidentă în toate scrierile aforistice ale lui Cioran.

Silogismele... este un fragmentarium filosofic îmbrăcat în haina provocării. Structurarea volumului pe teme demonstrează predispoziția autorului pentru ironia subtilă: întregul va da impresia unui sistem, în care ontologia este detronată de muzică, morala de "cercul singurătății", iar gnoseologia de către iubire (care include și componenta sa erotică). În același timp, chiar dacă numărul capitolelor nu se oprește la șapte, vom asista la o Geneză cu iz de renovare sintetică. Dacă "la început a fost Cuvântul", la începutul **Silogismelor** se va afla **Atrofia cuvântului**. Cităm la întâmplare: "Să-ți ratezi viața înseamnă să ajungi la poezie - fără sprijinul talentului"; "Orice cuvânt mă doare. Și totuși cât mi-ar plăcea să aud flori sporovăind despre moarte"; "O carte care, după ce va fi nimicit totul, nu se va nimici și ea ne va fi scos din sărite degeaba" (**Silogismele...**, p. 7-11). **Atrofia cuvântului** se axează deci pe cuvânt nu ca principiu creator (logos), ci, pur și simplu, ca expresie. Vom asista așadar tot la o "descompunere", în sensul unei depreciere a expresiei de-a lungul veacurilor ce excelează în literatură sau în conversație. Într-o astfel de situație ce rost mai au cărțile? "Atâtea pagini, atâtea cărți care ne-au mișcat cândva și pe care le recitim numai pentru a studia meșteșugul potrivirii adverbelor sau a alegerii adjective-lor!" (op. cit., p. 5). Este destinul cărților înșelător? Vor sfârși prin a deveni indirecte manuale de stilistică? Explicația va fi susținută de un aforism scris peste treizeci de ani: "Mult trebuie să fi decăzut o senzație pentru a consimți să se preschimbe în idee." (Mărturisiri..., p. 36). Se va întrezări însă o salvare: cruzimea ideii. Dacă se poate vorbi despre o eventuală dramă a ideii, ea este rezultatul dictaturii limbajului: "Urmărirea semnului în detrimentul semnificativului: limbajul considerat drept scop în sine, drept concurent al «realității»; mania exprimării, chiar la filosofi; nevoia de înnoire în pla-

nul aparențelor - caracteristici ale unei civilizații în care sintaxa primează asupra absolutului, iar gramaticianul asupra înțeleptului." (Silogismele..., p. 15). Șirul definițiilor continuă. Pentru a afirma, și infirma totodată, statutul privilegiat al înțeleptului în cetate, Cioran va acorda gânditorului "circumstanțe atenuante" într-o eventuală confruntare cu eșecul gândirii. Suntem deci, cu toții, incluzându-i și pe filosofi, prizonieri ai propriilor trupuri. Îmbătrânirea lor o poate genera, deci, pe cea a cuvintelor noastre, rostite sau scrise.

Agentul dezagregării **timpul**. În **Timp și anemie** ni se face cunoscută relația lui Cioran cu acesta, precum și cea a timpului cu devenirea: "Timpul îmi e inaccesibil. Neputând să-i urmez cadența, mă agăț de el sau îl contemp lu, dar nu mă aflu niciodată în el: nu este elementul meu. Neputința mea de a apuca un pic din timpul la care are acces tot omul e zadarnică!"; "Devenirea: agonie fără deznodământ." (op. cit., p. 37, 44).

Tema plictisului va reveni în centrul preocupărilor autorului drept o paranteză a existenței în care timpul capătă greutatea metalelor: "Siliți-i pe oameni să stea întinși zile și zile de-a rândul: canapelele vor izbuti ce n-au putut face războaiele și lozincile. Plictisul e mai eficace decât armele și ideologiile" (op. cit., p. 41). Am putea fi tentați să-i acordăm lui Cioran voluptatea de a se complăce în a "mesteca" timpul într-un malaxor al insomniei, ipoteză devenită certitudine o dată cu recunoașterea plictiselii drept obsesie. În acest caz, scrisul ar putea fi un act al ieșirii din inactivitate: "O pasiune te mistuie cu atât mai mult cu cât obiectul ei e mai nelămurit; a mea a fost Plictisul, și am fost doborât de imprecizia lui." (op. cit., p. 37).

Într-un anumit cadru, a trăi singur pare să fie, pentru Cioran, expresia cea mai desăvârșită a comunicabilității. Din lipsa unui dialog cu semenii se naște conversația cu sine, mult mai bogată în revelații. În peisajul unei mansarde pariziene, singurătatea se transformă într-o condiție de existență a orgoliului... de calitate: "Mă chinui să-mi închipui cosmosul fără... mine. Noroc că mai există și moartea, pentru a compensa prea slabele puteri ale imaginației mele." (Mărturisiri..., p. 76). În "cercul singurătății" se vor confrunta, ca în arenele romane, ipostaze mai vechi sau mai noi ale însinguratului Cioran: "Cu cât oamenii îmi sunt mai indiferenți, cu-atât mai mult mă tulbură; iar când îi disprețuiesc, nu mă pot

apropia de ei fără să mă bălbâi." (*Silogismele...*, p. 66).

Capitolul dedicat **religiei** se situează în completarea mult discutatei apariții din tinerețe - **Lacrimi și sfinți**. Stilul însă, va diferi, căci înregistrăm în *Silogisme...*, o anume nuanță a ironiei și un anume efect al cinismului care deplasează accentul spre "zeflemeaua metafizică". Cităm fără a adăuga comentarii, căci acestea sunt nu numai de prisos, dar și neconforme cu spiritul radical al aforismelor: "Dacă aș crede în Dumnezeu, înfumurarea mea nu ar avea margini, aș fi în stare să mă plimb pe stradă în pielea goală..."; "În afara materiei, totul e muzică: însuși Dumnezeu nu e decât o halucinație sonoră."; "Nu Dumnezeu, ci Durerea se bucură de avantajele omniprezenței"; "Facerea a fost primul act de sabotaj"; "I-am dat târcoale lui Dumnezeu ca o iscoadă: nefiind în stare să-l implor, l-am spionat." (*op. cit.*, p. 75-80).

Odată epuizați în lupta cu Dumnezeu, *Silogismele...* propun o vitalizare prin **dragoste**. Subiectul se pretează în mod deosebit reflecției fulgurante, căci reprezintă un mozaic de senzații și contradicții pentru care "fragmentul" se dovedește a fi expresia ideală. Cum ar fi altfel posibilă transfigurarea extazului erotic sau a geloziei, a deziluziei în iubire sau a regresiei în sentimentalism? Firile predispuse spre iubire ca sentiment erotic și erotizant (în astfel de cazuri perceperea realității se deformează... voluptuos, iar falsul perspectivei capătă senzualitatea unei mângâieri), par a fi, după Cioran, "magiștri" ai plictisului: "Cei cuprinși de plictiseală sunt întotdeauna firi erotice pe care dragostea le-a dezamăgit anticipat." (*op. cit.*, p. 87). Spre a susține ipoteza vom inversa termenii formulării: firile erotice sunt cei dezamăgiți de plictiseală. Prin aplecarea spre acest gen de senzații, ei pot rupe vâlul inactivității, ajungând chiar să se supună unui vitalism exemplar: "Vitalitatea dragostei: am fi fără îndoială nedrepti dacă am ponegri un sentiment care a supraviețuit romantismului și bideului." (p. 88). Arta de a iubi? - "Să știi să îmbini un temperament de vampir cu discreția unei anemone." (p. 87). Cărui gen de experiență i se poate dărui ea? "Un ins care se omoară pentru o târfă cunoaște o experiență mai completă și mai profundă decât cea a eroului care zguduie lumea din temelii." (p. 88). Concluzia - "Sexualitatea: balcanism al trupurilor, chirurgie și cenușă, bestialitate a unui fost sfânt, vuiet al unei prăbușiri vizibile și de neuitat..." (p. 90).

O singură temă se bucură, în opera lui Cioran, de avantajele acceptării necondiționate. Toate celelalte, în comparație cu muzica, par a fi doar tolerate. Ne-am obișnuit deja cu ipostazele șocante ale unui Cioran care, deși creează senzația de unidirecționism, pare inepuizabil în mai multe subiecte decât am fi fost tentați să credem. Muzica ar putea fi percepută drept o insulă de exil auto-impus, un fel de Elba a filosofiei, în care negarea este abandonată cu bună-știință. Nu poate fi altfel de vreme ce "Muzica e refugiul sufletelor pe care le-a rănit fericirea." (p. 95). Nu numai că Cioran oferă muzicii un teritoriu privilegiat; de dragul muzicii, riscă să se compromită: "La ce bun să-l frecventăm pe Platon, când un saxofon ne poate face la fel de bine să întrezărim o altă lume?" (Silogisme..., p. 95). Aforismul constituie un exemplu tipic de paradox provocator, în egală măsură șocant și natural, căci exagerarea voită devine o componentă a stilului cioranian. Comentându-l, peste ani, autorul său îi va nega valoarea, însă nu și autenticitatea: "E cam exagerat, un paradox cam ieftin. O probă de prost gust balcanic. De dragul provocării." (Convorbiri..., p. 183). În același context trebuie receptat și cel dedicat lui Chopin: "Chopin a înălțat pianul la rangul de ftizie." (Silogisme..., p. 95). Provocator sau nu, exagerat până la extrema bunului simț, Cioran trebuie înțeles în sensul în care se înțelege o improvizație de jazz: dincolo de virtuozitatea exprimării, dincolo de linia melodică însăși, timbrul unui instrument rămâne hotărâtor. "Timbrul" său, monoton sau nuanțat, este capabil să acopere o arie largă de note: stridente, sau doar acute, ironice sau doar malițioase, cinice până la epuizare sau "șugubețe" până la amărăciune.

"Neajunsul" de a te naște îl va pune pe Cioran în situația de a deveni un "cap de pod" al lumii: "Știu că nașterea mea este o întâmplare, un accident ridicol, și totuși, de îndată ce uit asta, mă comport ca și cum ar fi un eveniment capabil, hotărâtor pentru bunul mers și echilibrul lumii." (Eseuri). Ce va aduce nou, față de Silogisme..., această a treisprezecea carte a sa, încă netradusă integral în limba română? O relativă abandonare a spiritului provocator, o încercare de ancorare într-o înțelepciune mai puțin agresivă. Stilul se epurează de exagerări și devine tot mai... conciliant. Simplitatea exprimării (întotdeauna relativă în cazul lui Cioran) va permite enunțarea unor adevăruri la fel de șocante ca cele ale Silogismelor...: "Nu merită să te sinucizi, pentru că oricum ar fi prea târziu"; "N-ar

trebui să scriem cărți decât pentru a spune în- ele lucruri pe care n-am îndrăzni să le încredințăm nimănui"; "Singura sposedanie sinceră este cea pe care o facem indiscret - vorbind despre ceilalți"; "Antidotul plictiselii este frica. Leacul trebuie să fie mai puternic decât boala"; "O carte este o sinuciderea amânată." (p. 202-208). O "sinucidere amânată" este și **Despre neajunsul de a te fi născut**. Ea se concentrează asupra unor teme la care am zăbovit suficient de mult pentru a le mai comenta și cu această ocazie. Vom exemplifica printr-un aforism ce se situează în continuarea ideii enunțate în **Tratat...**, aceea cu privire la filosofia modernă și la cea clasică: "Filosofia nu se învață decât în agora, într-o grădină sau acasă. Catedra este mormântul filosofului, moartea oricărei gândiri vii, catedra este spiritul îndoliat." (p. 213) Ne vom rezuma, deci, în a observa, totuși, o anumită continuitate între **Silogisme...** și **Despre neajunsul...** Nu va fi una receptabilă la nivelul formei, ci la nivelul conținutului și al "modalității de lucru". În ambele cazuri comunicarea este directă, fără a se recurge la subterfugii.

Mărturisiri și anateme va adopta însă tehnica refugiului în umor. Primele trei capitole ale cărții vor excela în "rânjet", în timp ce următoarele trei se vor abandona unei "melancolii ironice". Cititorii obișnuți să vadă în aforismul cioranian **definiția**, directă sau indirectă, vor fi poate dezamăgiți descoperind în acest ultim volum **anecdoticul** unei formulări, în definitiv la fel de "filosofice". Fără substratul protector de umor, aceste aforisme ar deveni, poate, ridicole, părând a fi niște eșuate exerciții de stil. Prin faptul că ele ne descoperă și un Cioran familiarizat cu umorul, elimină eventualele rețineri în fața anatemei pariziene. Oferim, spre exemplificare, câteva "anecdote" ce vor pleda, cu siguranță, în favoarea acceptării unei componente ionesciene în personalitatea lui Cioran: "Mă chinuia o angoasă de care nu știam cum să scap. Sună cineva la ușă. Deschid. În prag, o doamnă mai în vârstă, pe care chiar n-o așteptam. Timp de trei ceasuri m-a tocat la cap cu astfel de tâmpenii, încât angoasa mi s-a transformat în furie. Eram salvat."; "După atâția ani, după o viață întreagă, o revăd. «De ce plângi?» a fost prima mea întrebare. «Dar nu plâng», îmi răspunse ea. Într-adevăr nu plângea: îmi zâmbea, dar vârsta deformându-i trăsăturile, bucuria nu mai răzbătea pe chipul ei, pe care tot așa de bine ai fi putut să citești: «Cine nu moare tânăr, o să regrete mai devreme sau mai

târziu." (Mărturisiri...). Ar fi însă nedrept să acordăm Mărturisirilor... doar o componentă anecdotică. Alături de zeflemeaua ce sugerează mai degrabă o spaimă a autorului - cea a îmbătrânirii, cu toate sensurile adiacente acestei formulări -, vom descoperi și aforisme de o tristete sfâșietoare - "Scrisori, scrisori ce trebuie scrise. Asta de pildă... dar nu izbutesc: brusc mă simt incapabil să mint"; "Să te trezești înfiorat, întrebându-te dacă, în fond, cuvântul sens are vreo noimă, și apoi să te miri că nu mai poți să adormi", sau "Vine o vreme când nu te mai imiți decât pe tine însuți", ce ni-l relevă pe Cioran drept un gânditor aflat aproape de capătul drumului, aproape de un Waterloo inevitabil și îndelung exersat. Totuși, chiar înaintea sfârșitului - și ce valoare poate avea acesta pentru cel care declară: "Cât timp va mai exista un singur zeu în picioare, misiunea omului nu va fi încheiată" (p. 187) - Cioran își permite luxul de a fi "ne-serios", pe alocuri frivol, cochetând însă cu o mentalitate taoistă: "A lua în serios ceea ce toată lumea ia în glumă și a lua în glumă ceea ce toată lumea ia în serios e o tehnică tradițională de tatonare a înțelepciunii, valorificată mai cu seamă în ambianța Chinei taoiste. Cioran aparține, întrucâtva, acestei lumi, "singura dintre lumile pământeste care se poate înveseli dinaintea neantului."¹

Finalizând aici scurtul nostru periplu în opera de limbă franceză a lui Emil Cioran, vom apela, în loc de concluzie, la un aforism, așa cum i-ar sta bine oricărui comentator de fragmente (însăși existența lui Cioran este un "fragment" al cărui final va fi marcat de o infinitate de puncte de suspensie): "Cât vid am adunat în mine, păstrându-mi totuși substratul de individ! Ce miracol că nu am explodat sub o atât de grea povară de inexistență!" (Mărturisiri..., p. 183).